

บทที่ 2

ข้อมูลเบื้องต้น

2.1 มูลเหตุการสร้างวัด

วัด หมายถึง สถานที่ทางพุทธศาสนา ซึ่งปกติมีพระอุโบสถ, พระวิหาร พระเจดีย์ รวมทั้งมีพระภิกษุอาศัยอยู่ เมื่อสมัยที่สมเด็จพระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์ชีพและทรงจาริกเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนนั้นพระองค์ทรงแสดงสังเวชนียสถานไว้ 4 ตำบลดังนี้ คือ

1. สถานที่พระตถาคตประสูติ
2. สถานที่พระตถาคตตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ
3. สถานที่พระตถาคตประกาศพระอนุตรธรรมจักรให้เป็นไป
4. สถานที่ด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ

ดังที่พระองค์ทรงตรัสกับพระอานนท์ไว้ว่า

“ อานนท์ สังเวชนียสถาน 4 ตำบลเหล่านี้แล เป็นสถานที่ควรเห็นของของกุลบุตรผู้มีศรัทธา ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้มีศรัทธามานุสรม์ระลึกสังเวชนียสถาน 4 ตำบลนี้ก็คือชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งเที่ยวจาริกไปในเจดีย์มีจิตใจเลื่อมใสแล้วจักทำกาละก็ดี ชนเหล่านั้นทั้งหมด เบื้องหน้าแต่ทำลายกายตายไป จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ”²

ก่อนหน้าที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะแสดงสังเวชนียสถานทั้ง 4 ตำบลเหล่านี้พระองค์มิได้ตรัสอนุญาตให้ที่ใดเป็นพุทธสถานเลยวัดยังไม่เกิดขึ้นเป็นหลักแหล่งมีพระภิกษุอยู่ประจำวัดเช่นทุกวันนี้ในครั้งพุทธการพระภิกษุยังมีจำนวนน้อยและต่างมีภาระต้องจาริกไปยังดินต่างๆเพื่อสั่งสอนพระธรรมพระภิกษุจะรวมกันอยู่ประจำสถานที่ก็เฉพาะในพรรษาหรือหน้าฝนการที่พุทธบัญญัติให้พระภิกษุอยู่ประจำที่เช่นนั้น ก็เพราะก่อนหน้านั้นพระภิกษุได้เที่ยวจาริกไปไม่เป็นฤดูกาล

¹ราชบัณฑิตยสถาน , พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2525), หน้า 747.

²เฉลิม รัตนทัศนีย์, วิวัฒนาการศิลปะสถาปัตยกรรมไทยพุทธศาสนา (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิช-ซิง, 2534), หน้า 115.

ในเวลาที่มีการปลูกพืชผลในพื้นที่เกษตรกรรมในหน้าฝน พระภิกษุบางรูปได้จาริกเหยียบย่ำทำลายพืชผลที่ชาวบ้านปลูกไว้เสียหายประกอบกับเส้นทางคมนาคมในฤดูฝนไม่สะดวกกับการเดินทางจึงได้มีพุทธบัญญัติให้พระภิกษุอยู่ประจำที่จนกว่าจะหมดหน้าฝนวัดแรกในพุทธศาสนาคือพระเชตวันมหาวิหารซึ่งทำอนาถบิณฑิกเศรษฐีชื่อที่ตินจากเจ้าชายเชตุตถวาหเป็นที่ประทับไว้แต่วัดในสมัยนั้นเป็นเพียงที่พักชั่วคราวเท่านั้น ต่อมาเมื่อสิ้นพุทธกาลแล้ว พระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาตลอดจนประชาชนผู้มีศรัทธาในองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าต่างระลึกถึงพระองค์จึงพากันไปยังตำบลที่ตั้งแล้วแต่ผู้ใดอยู่ใกล้ตำบลใดก็ไปยังตำบลนั้นเพื่อทำการนมัสการระลึกถึงพระพุทธองค์โดยมากพระภิกษุมักเลือกเอาช่วงเช้าพรรษาไปจำพรรษา ณ ตำบลเหล่านั้นจึงเป็นโอกาสที่ประชาชนผู้ไปอยู่ที่เหล่านั้นได้ผลัดเปลี่ยนกันทำบุญถวายอาหารบิณฑบาตรพร้อมทั้งฟังธรรมที่พระสงฆ์เทศนา จึงเกิดเป็นแหล่งชุมชนขึ้นช่วงเวลาเช้าพรรษาโดยถือเอาสังเวชนียสถานแห่งนั้น ๆ เป็นศูนย์กลางอาจมีการปลูกสร้างอาคารชั่วคราวเพื่อการใช้สอย เป็นที่ชุมนุมฟังธรรมเทศนา ถวายพระ กุฎิโรงครัวเป็นต้นแล้วจึงเกิดมีพระภิกษุบางรูปสมัครใจที่จะพำพักอยู่เพื่อบำรุงรักษาสังเวชนียสถานเหล่านั้นทั้งมีผู้ศรัทธาสร้างที่พักเป็นกุฎิสงฆ์ถวายแต่พระภิกษุดังกล่าวในที่สุดจึงกลายเป็นวัดที่สมบูรณ์นั้นคือมีทั้งส่วนประกอบที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์และพระสงฆ์อยู่ในที่เดียวกันแบบแผนเช่นนี้ได้รับการสืบทอดต่อกันมาจนเกิดเป็นแบบอย่างที่มีระเบียบกฎเกณฑ์ดังเช่นปัจจุบันจากการที่เกิดวัดขึ้นมาดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้นเมื่อนานวันเข้าทำให้จุดหมายดั้งเดิมของการบวชนั้นเปลี่ยนไปในเวลาต่อมาเพราะเหตุที่ว่าเมื่อพระสงฆ์ส่วนหนึ่งมีที่พักอาศัยอย่างถาวรยอมเท่ากับเป็นการยึดติดในเสนาสนะทำให้แนวทางการปฏิบัติในรูปแบบเดิมนั้นเปลี่ยนไปด้วยเหตุนี้พระภิกษุสงฆ์ในเวลาถัดมาจึงมีลักษณะที่แตกต่างกัน 2 แบบ คือ

1. ฝ่ายอรัญวาสี ยึดมั่นอยู่ในแนวทางการปฏิบัติแบบเดิมนั้นคือหลีกเลี่ยงจากความวุ่นวายของโลกออกสู่ป่าเพื่อแสวงหาความวิเวกเน้นทางวิปัสณาธุระในการพัฒนาจิตสู่พระนิพาน โดยที่ตั้งของวัดฝ่ายอรัญวาสีจะต้องถอยร่นให้อยู่ห่างจากชุมชนแต่ต้องไม่ไกลเกินไปเพื่อความสะดวกในการเดินบิณฑบาตซึ่งพระธรรมวินัยได้กำหนดไว้ว่าวัดฝ่ายอรัญวาสีจะต้องตั้งอยู่ไม่ห่างจากชุมชนที่ใกล้ที่สุดจนเกิน ไป คือให้อยู่ในระยะประมาณ 500 ช่วงคันธนู หรือประมาณ 1 กิโลเมตร⁴

³ โชติ กัลยาณมิตร, สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), หน้า 86.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

2. วัดคามวาสี เป็นวัดที่สร้างขึ้นสำหรับเป็นที่พึ่งของชุมชนหรือเมืองโดยตรง ภารกิจหลักของพระภิกษุสงฆ์ฝ่ายนี้จึงมุ่งไปในทางปฏิบัติด้านการศึกษาทางหนังสือเพื่อแสวงหาความรู้ สำหรับใช้ในการสั่งสอนอบรมฆราวาสมากกว่าฝึกปฏิบัติด้านวิปัสณาธุระพระสงฆ์ฝ่ายนี้จึงมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับโลกภายนอกตลอดเวลาเหตุนี้จึงทำให้แนวทางหลักปฏิบัติต้องเปลี่ยนแปลงไปจากการมุ่งแสวงหาแนวทางที่ให้ตนเองหลุดพ้นจาก สังสารวัฏ มาเป็นช่วยให้ผู้อื่นพ้นจาก สังสารวัฏแทนดังนั้นแม้ว่าเป้าหมายที่แท้จริงของพระสงฆ์คามวาสีจะไม่ใช้การปฏิบัติเพื่อมุ่งผล ตริสรู้และนิพานก็ตามหากแต่การเน้นผลทางปริยัติธรรมทั้งค้อยจีเณะช่วยเหลือบรรเทาทุกข์แก่ เวไนยสัตว์ที่พึ่งได้ก็เท่ากับเป็นการสั่งสมทานบารมีและยกระดับจิตของตนให้สูงขึ้นในขณะเดียวกัน อันถือเป็นหลักสำคัญประการหนึ่งในการฝึกจิตเช่นเดียวกัน

2.2 มูลเหตุการสร้างวัดในประเทศไทย

การสร้างวัดในประเทศไทยในอดีตนั้นอาจเริ่มต้นมาพร้อมกับการเผยแผ่พุทธศาสนาใน ลัทธิเถรวาทหรือลัทธิหินยานผ่านมาทางสายของลังกา หรือแบบที่เรียกนิกลายลังกาวงศ์ การสร้างวัด จึงสืบทอดแบบอย่างของการสร้างศาสนสถานที่เป็นอิทธิพลของลังกาดังเช่นการสร้างเจดีย์ที่มีช้าง ล้อมรอบองค์เจดีย์ก็เป็นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่ไทยได้รับเอาอิทธิพลแบบลังกามาใช้ อย่างไรก็ตามมูลเหตุที่สำคัญของการสร้างวัดในประเทศไทยนอกเหนือจากการสร้างวัดเพื่อให้เป็นศาสน สถานที่เอื้อต่อการกระทำศาสนพิธีแล้วยังมีเหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือ ความเชื่อเรื่องบาปบุญอัน เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากเนื้อหาของคำสอนในไตรภูมิพระร่วง ซึ่งทรงนิพนธ์ขึ้นโดยพระยาสิทธิพระ ระมหารัษฎร์แห่งกรุงสุโขทัย ซึ่งเป็นเรื่องที่พรรณนาเกี่ยวกับสวรรค์และนรกเป็นอย่างมาก โดยเชื่อ ว่าถ้าหากทำความดีแล้วจะได้ไปสู่สวรรค์ ที่ซึ่งเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยความสุข ความดีงาม ใน ขณะที่เชื่อว่าหากทำความชั่วจะได้ไปสู่ นรกที่ซึ่งเป็นดินแดนที่น่าสะพึงกลัวเต็มไปด้วยความทุกข์ ทรมานและความชั่วร้าย ดังนั้นเมื่อความเชื่อเช่นนี้เกิดขึ้นแก่บุคคลโดยหมู่มากในประเทศแล้วจึงมี ความนิยมที่จะทำบุญกัน และการทำบุญที่จะทำให้เกิดนิสงฆ์มากก็คือ การสร้างวัดนั่นเอง เหตุนี้ คนไทยจึงได้นิยมสร้างวัดกันทุกยุคทุกสมัยและจากการที่คนไทยนิยมที่จะสร้างวัดกันอย่างมากมาย เช่นนี้จึงมีผลทำให้เกิดประเพณีในการบวชเกิดขึ้นมาสำหรับชายไทยทุกคนแม้ว่าสังคมไทยโดย ส่วนใหญ่แล้วจะมีได้มุ่งหวังให้ผู้บวชจะต้องบรรลุนิพานก็ตามหากแต่เพื่อให้มีโอกาส

ได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย อีกทั้งรู้จักที่จะสำรวจละเว้นจากความชั่วทั้งปวงก็เพียงพอแล้ว ทั้งนี้ เมื่อลาสิกขาบทออกมาจะได้นำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาปรับใช้กับชีวิตประจำวัน

2.2.1 การสร้างวัดในประเทศไทย

การสร้างวัดในประเทศไทยนั้นนอกจากสร้างขึ้นด้วยสาเหตุที่มาจาก การได้รับอิทธิพล จากลังกาแล้วยังมีสาเหตุที่เกิดขึ้นมาจากความเชื่อและเหตุจูงใจบางประการที่นำไปสู่การสร้างวัด⁵ ดังเช่นคติความเชื่อดังต่อไปนี้

2.2.1.1 สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นสิ่งคู่บ้านคู่เมือง

เป็นวัดที่เมื่อมีการสร้างเมืองขึ้นก็จะมีการสร้างวัดเหล่านี้ขึ้นมาเพื่อสำหรับประดิษฐาน พระบรมสารีริกธาตุหรือประดิษฐานพระพุทธรูปที่สำคัญ เพื่อเป็นหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจที่สำคัญคู่ บ้านคู่เมือง ดังเช่น

วัดมหาธาตุนครศรีธรรมราช	จังหวัดนครศรีธรรมราช
วัดมหาธาตุยุรชยา	จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วัดช้างล้อมศรีสัชนาลัย	จังหวัดสุโขทัย
วัดพระธาตุคอกยสุเทพ	จังหวัดเชียงใหม่

2.2.1.2 สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นวัดประจำวัง

เป็นวัดที่สร้างขึ้นเพื่อพระมหากษัตริย์จะทรงใช้เป็นที่ประกอบพระราชพิธีหรือบำเพ็ญ พระราชกุศลมักจะสร้างติดกับวัง ดังเช่น

วัดพระแก้วกำแพงเพชร	จังหวัดกำแพงเพชร
วัดพระศรีสรรเพชญ์	จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม	จังหวัดกรุงเทพมหานครฯ

2.2.1.3 สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นวัดประจำรัชกาล

คตินิยมนี้เพิ่งจะเริ่มเกิดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ดังเช่น

วัดราชประดิษฐ์	กรุงเทพมหานครฯ	เป็นวัดประจำรัชกาลที่ 4
วัดเบญจมบพิตร	กรุงเทพมหานครฯ	เป็นวัดประจำรัชกาลที่ 5

⁵สมคิด จิระทัศนกุล, วัด:พุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรม ศาสตร์, 2537), หน้า 17.

2.2.1.4 สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์

เป็นวัดที่สร้างขึ้นในบริเวณที่เป็นนิวาสดานเดิมของบุพการีของพระมหากษัตริย์ หรือพระบรมวงศานุวงศ์ เพื่อเป็นการอุทิศกุศลบุญแห่งการถวายที่ดิน และการสร้างนั้น แต่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ดังเช่น

วัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระเจ้าปราสาททองสร้างในนิวาสดานเดิมของพระราชชนนี

วัดเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนนทบุรี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างในนิวาสดานเดิมของพระอัยกา พระอัยกีของพระองค์

2.2.1.5 สร้างขึ้นบนพื้นที่เดิมซึ่งเป็นที่ถวายพระเพลิง หรือพระบรมศพ

เป็นวัดที่สร้างขึ้นในบริเวณที่เคยถวายพระเพลิงหรือพระบรมศพมาก่อน ทั้งนี้เพื่อให้เป็นอนุสรณ์ในการรำลึกถึงบุคคลผู้นั้น รวมทั้งเป็นการอุทิศบุญกุศลแก่ผู้นั้นด้วยดังเช่น

วัดพระราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระรามาธิบดีทรงสร้างขึ้น ณ ที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเจ้าอู่ทอง

2.2.1.6 สร้างขึ้น ณ ที่ปรากฏเหตุการณ์สำคัญ

เป็นวัดที่สร้างขึ้น ณ บริเวณที่ปรากฏเหตุการณ์สำคัญ ทั้งนี้เพื่อระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น ดังเช่น

วัดมหาธาตุอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระรามาธิบดีทรงทอดพระเนตร เห็นพระบรมสารีริกธาตุ แสดงปาฏิหาริย์ตกลง ณ ที่ตั้งวัดแห่งนี้

วัดอัมพวันเจติยาราม จังหวัดสมุทรสาคร สมเด็จพระเลิศทางด้านภักดีทรงสร้างขึ้นบริเวณที่พระองค์ทรงประสูติ

2.2.1.7 สร้างขึ้นเป็นวัดที่คู่กันเช่น

วัดกุฎีดาว และวัดสมณโกฐ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นวัดที่สร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าบรมโกศ และพระอัครมเหสี

วัดมกุฏกษัตริยาราม และวัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร เป็นวัดที่สร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระอัครมเหสี

2.3 การใช้พื้นที่ของวัด

วัดในพุทธศาสนาเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจ รวมทั้งเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุ ปัจจุบันมีการกำหนดเนื้อที่ให้อยู่ในกิจกรรมของวัดเป็น 3 ส่วน⁶ คือ

1. เขตพุทธาวาส ใช้ประกอบกิจทางสังฆกรรมของพระภิกษุ
2. เขตสังฆาวาส ใช้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุ
3. เขตสาธารณณะ ใช้เป็นที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาของประชาชน

2.3.1 เขตพุทธาวาส คำว่า พุทธาวาส มาจากคำว่า พุทธะ + อาวาส มีความหมายโดยตรงว่า สถานที่ประทับของพระพุทธเจ้า⁷ แนวความคิดในการใช้คำเพื่อให้มีความหมายเช่นนี้ก็เพราะต้องการให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นเขตแดนศักดิ์สิทธิ์ที่เสมือนมีพระพุทธองค์สถิตอยู่เพื่อเป็นประธาน ณ ดินแดนแห่งนี้ ด้วยเหตุนี้เขตพุทธาวาสจึงประกอบไปด้วยสถาปัตยกรรมหลักที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์ และพิธีกรรมต่างๆ ได้แก่ พระอุโบสถ, พระวิหาร, พระเจดีย์, พระระเบียง, เป็นต้น สิ่งปลูกสร้างเหล่านี้แม้ว่าจะมีความสำคัญต่อวัดในสมัยปัจจุบันก็ตามแต่ก็มีได้ระบุไว้ในพุทธบัญญัติ เพราะในสมัยพุทธกาลนั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นประธาน โดยพระองค์เองอยู่แล้ว โดยสมบูรณ์ สิ่งเหล่านี้จึงเกิดขึ้นหลังจากที่พระพุทธองค์ทรงเสด็จดับขันธไปแล้ว

2.3.1.1 พระอุโบสถ คือ สถานที่หรืออาคารที่พระภิกษุใช้กระทำสังฆกรรม โดยมีองค์สงฆ์ตามพุทธบัญญัติประกอบด้วยพระภิกษุไม่น้อยกว่า 21 รูป ดังบัญญัติไว้ในวินัยมุขว่า หัตถบาซของพระภิกษุ 21 รูปและให้มีความกว้างไม่ใหญ่กว่า 3 โยชน์โดยปริมาตร แต่โบสถ์ในยุคแรกๆ นั้น มีขนาดพอบรรจุพระภิกษุได้ประมาณ 10 รูป เท่านั้น⁸ ดังที่ท่านอาจารย์ โชติ กัลยาณมิตร ได้กล่าวไว้ว่า

“แต่เดิมนั้นเมื่อยังมีพระภิกษุจำนวนน้อยการทำสังฆกรรมแต่ละครั้งพระภิกษุจะกำหนดเขตขึ้นเป็นการชั่วคราวเมื่อหมดภารกิจแล้วก็ทิ้งร้างไปต่อมาเมื่อการบวชเรียนเป็นที่นิยมจำนวนมากดังเช่นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.1991-2031) ซึ่งทรง

⁶โชติ กัลยาณมิตร, สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม, หน้า 15.

⁷สมคิด จิระทัศนกุล, วัด : พุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย, หน้า 27.

⁸กรมศิลปากร, วัฒนธรรมการพุทธสถานไทย “โบสถ์และวิหารในประเทศไทย”, โดยจารุณี อินเฉิดฉาย,(กรุงเทพฯ:อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2533 เนื่องในเทศกาลปฐมาภิรมย์ ปี 2533), หน้า 99.

เป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาด้วยความศรัทธาถึงกับทรงเสด็จออกทรงผนวชชั่วคราวเวลาหนึ่งจนเกิดเป็นธรรมเนียมให้คนส่วนมากนิยมบวชเรียนตามนับแต่นั้นมาจึงได้มีการสร้างโบสถ์เป็นอาคารถาวร”⁹

ในการสร้างพระอุโบสถนั้นต้องพิถีพิถันในการเลือกพื้นที่เป็นพิเศษพื้นที่นั้นต้องสะอาดบริสุทธิ์ปราศจากมณฑลสิ่งปฏิกูลสถานที่ในการสร้างพระอุโบสถนั้นจะต้องมีความบริสุทธิ์ในการใช้สอยพื้นที่ก่อนหน้านี้นี้มาด้วย เช่น ต้องไม่เคยเป็นสุสานหรือเชิงตะกอนมาก่อนไม่เคยเป็นที่ประหารหรือไม่เคยเป็นที่ใดๆที่มีการใช้งานในทางอัปมงคลมาก่อนดังนั้นจะเห็นว่าการสร้างพระอุโบสถใหม่พระสงฆ์ต้องมีพิธีถอนความไม่บริสุทธิ์ใดๆที่อาจจะมีในพื้นที่นั้นก่อนในการสวดถอนของคณะสงฆ์นั้นพระภิกษุต้องนั่งห่างกันในระยะหัตถบาสนเต็มพื้นที่ที่จะสวดถอนถ้าไม่อาจหาพื้นดินที่มีความบริสุทธิ์ได้ก็จะทำสังฆกรรมกันกลางน้ำโดยชักสะพานระหว่างโบสถ์น้ำกับฝั่งออกเพื่อตัดการเชื่อมโยงระหว่างพื้นดินที่ไม่บริสุทธิ์กับเรือหรือแพที่ใช้ในการทำสังฆกรรมสังฆกรรม คือ กิจที่พึงกระทำโดยที่ประชุมสงฆ์มี 4 อย่างคือ

1. อปโลกนกรรม กรรมที่ทำเพียงบอกกันในที่ประชุมสงฆ์ ไม่ต้องตั้งญัตติ และไม่ต้องสวดอนุสาวนา เช่น แจ่งการลงพรหมลงทัณฑ์แก่พระภิกษุ
2. ญัตติกรรม กรรมที่ทำเพียงตั้งญัตติไม่ต้องสวดอนุสาวนา เช่น อุโบสถ และ ปวารณา
3. ญัตติหุติกรรม กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติ แล้วสวดอนุสาวนาคนหนึ่ง เช่น สมมติสีมาให้พักภิกษุ
4. ญัตติจตุตถกรรม กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติ แล้วสวดอนุสาวนา 3 คน เช่น อุปสมบทให้ปริวาสให้มานัต¹⁰

พระอุโบสถในแต่ละพระอาราม จะสร้างขึ้นในขอบเขตพื้นที่ที่กำหนด เรียกว่า เขตสีมา หรือเขตพัทธสีมา หมายถึง เขตกำหนดเป็นที่รวมทำสังฆกรรมของสงฆ์ การกำหนดเขตสีมานั้นได้มีพุทธาอนุญาตให้ทำเครื่องหมายเขตด้วยนิมิตและ นิมิตที่ระบุไว้มี 8 ชนิด คือ ภูเขา, ศิลา, ป่าไม้, ดินไม้, จอมปลวก, หนทาง, แม่น้ำ, น้ำ จำนวนนิมิตไม่ปรากฏแน่ชัด แต่จะต้องมีจำนวนไม่น้อยกว่า

⁹ ไซจิต กัลยาณมิตร, สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม, หน้า 99-100.

¹⁰ พระธรรมปิฎก, (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 8. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 312.

3 เพื่อความสมบูรณ์ในการครอบคลุมพื้นที่ และที่ปรากฏในทางปฏิบัติทั่วไปพบว่ามีจำนวนถึง 9 แต่ในกรณีที่มีการผูกมาเสมาก็อาจจะมีนิมิต ตั้งแต่ 12 ถึง 16 ได้¹¹

2.3.1.2 พระวิหาร คือ อาคารที่ใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาาร่วมกันระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับฆราวาส เช่น งานถวายผ้าพระกฐิน งานทอดผ้าป่า งานทำบุญพิธีต่างๆ คำว่า “วิหาร” นั้นเดิมมีความหมายว่าเป็นที่อยู่ คือที่อยู่ของหมู่พระสงฆ์ หรือที่เรียกและเข้าใจปัจจุบันว่า “กุฏิ” นั้นเองต่อมาในระยะหลังเมื่อเกิดการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเพื่อเป็นการสักการบูชาพระพุทธองค์จึงจำเป็นต้องสร้างพระวิหารไว้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปนั้นการสร้างวิหารตามคติความเชื่อเช่นนี้ในประเทศไทยเริ่มมีขึ้นในสมัยสุโขทัยสืบทอดต่อมาจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาและปัจจุบันตามลำดับ

พระวิหารนอกจากจะมีความหมายที่หลากหลายดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังมีรูปแบบประเภท และหน้าที่แตกต่างกันอีกมากมาย โดยเฉพาะในยุคสมัยรัตนโกสินทร์นี้มีปรากฏรวมถึง 8 ประเภทด้วยกันคือ¹²

1. **พระวิหาร** หมายถึง อาคารที่ทำหน้าที่เป็นพระวิหารทั่วๆ ไปในเขตพุทธาวาสของวัด เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปโดยอาจมีสภาพเป็นพระวิหารหลักหรือวิหารรองก็ได้

2. **พระวิหารหลวง** หมายถึง พระวิหารที่ทำหน้าที่เป็นองค์ประกอบรองร่วมในผังเขตพุทธาวาส ที่ใช้เสริมหลักประธานของวัดไม่ว่าจะเป็นพระเจดีย์ พระปราสาท หรือพระมณฑป มีความสำคัญยิ่งขึ้น ดังนั้นการเรียกชนิดของพระวิหารว่าเป็น “พระวิหารหลวง” นั้น มีหลักเกณฑ์อยู่ว่าพระวิหารนั้นจะต้องตั้งอยู่ด้านหรือด้านหลังพระเจดีย์, พระปราสาท หรือพระมณฑป อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น

3. **พระวิหารทิศ** หมายถึง กลุ่มพระวิหาร 3 หลังที่มีลักษณะและขนาดเท่าๆ กันสร้างขึ้นเพื่อร่วมประกอบในผังเขตพุทธาวาส วางลงในทิศหลัก 3 ทิศนอกเหนือจากทิศที่กำหนดให้เป็นวิหารหลวงหรือพระอุโบสถ โดยแต่ละหลังจะวางหันหน้าออกไปทางทิศหลัก คือ เหนือ, ใต้, ตะวันออก, ตะวันตก ทำให้อาคารทั้ง 4 หลังมีลักษณะคล้ายพุ่งออกจากจุดศูนย์กลางที่มีพระเจดีย์หรือพระปราสาทเป็นประธานตั้งอยู่พุทธสถานนี้ออกแบบในลักษณะเช่นนี้ส่วนมากจะเป็นพระ

¹¹ ไซดี กัลยาณมิตร, สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม, หน้า 749.

¹² ในตรนภิส นาควัชระ, ปิยนาด บุนนาค, และจุลทรรศน์ พยาฆรานนท์, วัดในกรุงเทพ, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525. (พิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ 200), หน้า 162.

อารามที่มีความสำคัญมากๆ เช่น วัดพระปฐมเจดีย์จังหวัดนครปฐม วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพมหานคร เป็นต้น นอกจากนี้ทางด้านการออกแบบมักนิยมสร้างพระระเบียงคดล้อมเชื่อมต่อส่วนท้ายของอาคารทั้ง 4 หลังเข้าด้วยกัน

4. **พระวิหารราย** หมายถึง วิหารขนาดเล็กที่สร้างขึ้นในพระอาราม เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา แต่ไม่ได้อยู่ในฐานะพระวิหารประธานในวัด พระวิหารรายนี้จะอยู่ภายในเขตพุทธาวาสจะมีที่หลังก็ได้

5. **พระวิหารน้อย** หมายถึง พระวิหารที่สร้างขึ้นเพิ่มเติมในผังเพื่อใช้เป็นอาคารสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปโดยเฉพาะส่วนใหญ่วางเป็นหลังเดี่ยวโดดๆ เหตุที่สร้างวิหารน้อยนั้นอาจจะเนื่องจากที่วัดแห่งนั้นมีการหล่อหรือจัดสร้างพระพุทธรูปองค์สำคัญขึ้นใหม่ จึงมีการปลูกสร้างพระวิหารขึ้นหลังใหม่เพื่อสำหรับใช้ประดิษฐาน

6. **พระวิหารกลบ** หมายถึง พระวิหารหลังเล็กๆ ที่สร้างขึ้นขนาดพอประดิษฐานองค์พระพุทธรูปหรือรูปหล่อพระภิกษุที่มีผู้นับถือศรัทธามากเหตุที่เรียกว่าวิหารกลบเนื่องเพราะวิหารประเภทนี้ส่วนใหญ่สร้างขึ้นเป็นอาคารหลังเล็กมาก ประมาณ 1.50 x 2.50 – 3.00 เมตร ดังเช่นที่วัดราชสิทธาราม

7. **พระวิหารคด** หมายถึง วิหารประเภทหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากพระวิหารประเภทอื่นๆ ตรงที่วิหารประเภทนี้จะต้องตั้งอยู่ตรงมุมของผังเท่านั้นเนื่องเพราะเป็นพระวิหารที่ออกแบบแผนผังให้เป็นรูปหักศอก ดังเช่น ที่วัดพระเชตุพนฯ

8. **พระวิหารยอด** หมายถึง พระวิหารประเภทหนึ่งที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ประดิษฐานสิ่งสำคัญ เช่น พระบรมธาตุ หรือพระพุทธรูปสำคัญ เหตุที่เรียกว่าพระวิหารยอดเนื่องจากเป็นอาคารที่ออกแบบเป็นเรือนมียอดนั่นเองคือทำเป็นเรือนอย่างจตุรมุขแล้วเห็นยอดเหนือหลังคาภายใต้รูปแบบต่างๆ เช่น ยอดมณฑป เป็นต้น ดังเช่น ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

2.3.1.3 **พระเจดีย์** หมายถึง สิ่งก่อสร้างในงานสถาปัตยกรรมไทยประเภทหนึ่ง มีรูปทรงฐานคล้ายกรวยแหลม สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า หรือเป็นที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิของพระมหากษัตริย์ หรือบรรจุอัฐิของพระสงฆ์ที่เป็นที่นับถือของประชาชน โดยทั่วไปคำว่าเจดีย์มีที่มาจากคำว่า “เจติยะ” ในภาษาบาลี ซึ่งมีความหมายที่กว้าง

เพราะหมายถึงสิ่งที่เป็นอนุสรณ์ให้ระลึกถึงหรือสร้างขึ้นเป็นเครื่องรำลึกทั้งนี้เฉพาะแต่เจดีย์แต่เจดีย์ครั้งหลังพุทธกาลที่เกี่ยวกับพุทธศาสนานั้นกำหนดให้มี 4 อย่าง¹³ ได้แก่

1. **ธาตุเจดีย์** คือสิ่งก่อสร้างอย่างที่เรียกว่า พระสถูป, พระเจดีย์ ที่สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า

2. **ธรรมเจดีย์** คือ พระธรรมคำสั่งสอนทั้งหมดของพระพุทธเจ้า ทั้งที่จารึกลงเป็นพระคัมภีร์ หรือหนังสือ เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎกหรือแผ่นจารึกอักษรธรรม เป็นต้น

3. **บริโศกเจดีย์** คือ สถานที่สำคัญ 4 แห่ง ที่เคยเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธองค์เมื่อครั้งยังมีพระชนม์ชีพอยู่ ซึ่งทรงอนุญาตให้ใช้เป็นสังฆนียสถานสำหรับพุทธศาสนิกชนใช้เป็นที่รำลึกถึงพระองค์ได้แก่

ณ ป่าลุมพินีวัน เมื่อกบิลพัสดุ์ สถานที่ทรงประสูติ

ณ ต้นโพธิ์ ตำบลพุทธคยา สถานที่ทรงตรัสรู้

ณ ตำบลอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี สถานที่ทรงปฐมเทศนา

ณ ตำบลสาละวัน เมืองกุสินารา สถานที่ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพาน

4. **อุเทสิกเจดีย์** คือ สิ่งที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศต่อพระพุทธองค์ เช่น พระปรารค์ 8 องค์ หน้าวัดพระแก้ว

2.3.1.4 **พระระเบียง** หมายถึง อาคารที่ทำหน้าที่โอบล้อมอาคารที่สำคัญในเขตพุทธาวาส ได้แก่ พระอุโบสถ พระเจดีย์ พระวิหาร เป็นต้น

ในทางสถาปัตยกรรมไทยพระระเบียงได้รับอิทธิพลทางด้านความคิดและแบบอย่างจากศิลปกรรมของขอม ซึ่งนิยมสร้างล้อมเทวสถาน โดยเฉพาะปรารค์ปราสาท

2.3.2 **เขตสังฆาวาส** หมายถึง ขอบเขตพื้นที่ส่วนหนึ่งของวัดที่ถูกกำหนดขึ้นให้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์เพื่อให้สามารถปฏิบัติภารกิจส่วนตัวที่ไม่เกี่ยวเนื่องกับพิธีการทางศาสนา โดยตรงพื้นที่บริเวณนี้จึงมักจะมีขอบเขตที่มีคชทิศเหมาะสมกับกิจกรรม และวัตรปฏิบัติที่เป็นวิถีการดำเนินชีวิตของสมณะเพศเท่านั้นได้แก่ กุฏิ, หอฉัน, วัจจกุฏิ, ศาลาการเปรียญ เป็นต้น

¹³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพุทธเจดีย์ (ธนบุรี: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2541), หน้า 7.

2.3.2.1 กุฎิ หมายถึงเรือนที่พักอาศัยของพระภิกษุสามเณรภายในเขตพระอารามแต่เดิมเรียก กุฎิ อาทิเช่น พระคันธกุฎิ อันเป็นชื่อเรียกที่ประทับของพระพุทธเจ้า ในครั้งพุทธกาล แรกเริ่มเดิมทีอาคารที่พักของพระภิกษุไม่เป็นไปอย่างถาวร ด้วยอาศัยโคนต้นไม้เป็นหลัก จวบจนกระทั่งภายหลังพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้อาศัยในที่อันควรได้ทั้ง 5 ประเภท ดังที่กล่าวเอาไว้ในมูลเหตุการ์ณสร้างวัดในเบื้องต้นแล้วซึ่งในบรรดาเสนาสนเหล่านั้นทรงอนุญาตให้ใช้เครื่องมือหลังคาได้จำนวน 5 ชนิด คือ อิฐ, ศิลา, ปูนขาว, หญ้า, ใบไม้ ทั้งนี้ภายหลังจากที่ทรงอนุญาตแล้วราชคฤห์เศรษฐีแห่งเมืองราชคฤห์นั้นได้ขอถวายกุฎิแด่พระองค์และสาวกให้เป็นเครื่องอาศัยจำนวน 10 หลังในที่ที่ พระพุทธองค์ทรงรับถวายนั้นพร้อมกับทรงประกาศข้อปฏิบัติสำหรับการใช้สอยกุฎิที่จะมีผู้สร้างถวายให้อีกในกาลเบื้องหน้าคือ ให้รับไว้และอุทิศถวายเป็น “จาคุททิสสงฆ์”¹⁴ ต่อไปอันหมายถึงให้กุฎินั้นสามารถเอื้อประโยชน์แก่พระภิกษุสงฆ์อื่นที่อาจมาจากทิศทั้ง 4 หรือทิศใดทิศหนึ่งใช้เป็นเสนาสนะแห่งนั้นได้ด้วย การที่ทรงกำหนดให้มีเสนาสนะที่มีลักษณะเป็นส่วนกลางเช่นนี้ก็เพื่อไม่ให้เกิดการยึดถือครอบครองไปเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้ใดผู้หนึ่งเฉพาะเจาะจง

สำหรับขนาดของกุฎิที่พระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติเอาไว้ให้เป็นกฎเกณฑ์สำคัญที่พระภิกษุทุกรูปพึงใช้ยึดถือปฏิบัติ คือ

“ภิกษุจะให้ทำกุฎิ อันหาเจ้าของมิได้เฉพาะตนเอง ด้วยอาการขอเอาเองพึงทำให้ได้ประมาณโดยยาว 12 คืบ โดยกว้างประมาณ 7 คืบด้วยคืบสุดคืบในร่วมใน (ยาวประมาณ 3.00 เมตร กว้างประมาณ 1.75 เมตร) พึงนำภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงที่ภิกษุเหล่านั้นพึงแสดงที่อันไม่มีผู้จองไว้อันหาขานรอบมิได้หรือไม่นำภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงที่หรือทำให้สว่างประมาณเป็นสังฆาทิเสส”¹⁵

โดยความหมายก็คือ เมื่อพระภิกษุจะทำกุฎิที่อาศัยขึ้นห้ามจับจองที่ทับหรือคาบเกี่ยวกับที่ซึ่งมีผู้จองไว้ก่อนหรือมีกรรมสิทธิ์ในที่นั้นอยู่ ต้องเป็นที่ว่างหรือป่าโดยจะต้องมีพื้นที่โดยรอบพอประมาณเพื่อเว้นไว้แสดงเป็นเขต ทั้งนี้ที่สำคัญคือจะต้องมีพระสงฆ์แสดงที่เสียก่อนจะจับจองที่นั้น

¹⁴ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธประวัติเล่ม 2 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มхамกุฎราชวิทยาลัย, 2534 พิมพ์ครั้งที่ 25), หน้า 12.

¹⁵ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุขเล่ม 1 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มхамกุฎราชวิทยาลัย, 2531 พิมพ์ครั้งที่ 35), หน้า 62.

กล่าวคือ การจะมีกุฏิเพื่ออยู่อาศัยเอง พระภิกษุรูปนั้นจะต้องประกาศต่อชุมชนถึง 3 ครั้งก่อนว่าจะทำกุฏิเพื่ออยู่อาศัยในที่นั้น หากมีผู้คัดค้านความเป็นเจ้าของในที่ดินนั้นก็ถือว่าเป็นโมฆะทันที

2.3.2.2 หอฉัน หมายถึง เรือนหรืออาคารที่พระภิกษุสงฆ์ใช้สำหรับเป็นที่ฉันอาหารร่วมกันความจริงแล้วตามหลักพระธรรมวินัยแต่ครั้งพุทธกาลพระภิกษุเมื่อรับบิณฑบาตแล้วจะต้องปลีกตัวเพื่อไปฉันอาหารแต่เพียงลำพังคฤการฉันร่วมกันเนื่องจากภายหลังเมื่อพระพุทธศาสนาเผยแพร่ออกไปก็เริ่มมีประชาชนให้ความเลื่อมใสศรัทธาในมณฑลพระภิกษุสงฆ์เพื่อรับการถวายภัตตาหารเกิดขึ้นนับแต่ครั้งแรกเมื่อพระเจ้าพิมพิสาร ทรงกราบทูลเชิญพระพุทธองค์ และหมู่พระสาวกให้รับนิมนต์เข้าไปฉันภัตตาหารยังพระราชนิเวศน์ของพระองค์

สำหรับหอฉันคงเกิดขึ้นในหมู่พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสีภายหลังจากที่เกิดเป็นวัดขึ้นมาแล้ว และมีการถวายภัตตาหารเลี้ยงพระอยู่เป็นเนืองนิจ ความต้องการสถานที่เพื่อสนองตอบต่อประโยชน์ใช้สอยสำหรับให้พระสงฆ์ฉันร่วมกันเป็นหมู่จึงเกิดขึ้น เนื่องจากหอฉันใช้เป็นอาคารร่วมกันระหว่างพระสงฆ์นี้ ภายในคณะหนึ่งหรือกลุ่มกุฏิหมู่หนึ่งจึงมักตั้งหอฉันไว้ตรงกลางชานเพื่อว่าพระภิกษุทุกรูปจะสามารถเข้ามาใช้ร่วมกันอย่างสะดวก และด้วยเหตุที่เป็นอาคารที่ต้องรองรับพระสงฆ์หลายรูปในเวลาเดียวกัน หอฉันจึงมีขนาดค่อนข้างใหญ่ ขนาดอาคารขึ้นอยู่กับจำนวนพระภิกษุในหมู่นั้นๆ

2.3.2.3 วัจจกุฏิ หมายถึง อาคารที่ใช้ขัณฑ์สำหรับพระภิกษุสงฆ์ในวัดเคิมสมัยก่อนนิยมปลูกเป็นอาคารหลังเดียวโดดๆ อาจมีห้องเดียวหรือแบ่งเป็นสองห้อง มีทั้งแบบชนดิคยกพื้นสูงและไม่ยกพื้น ดังปรากฏหลักฐานที่ซากโบราณสถานสมัยสุโขทัยที่ยังพอหลงเหลืออยู่ให้พอศึกษาได้ เช่น วัดพระสี่อริยาบท จ.กำแพงเพชรมีกลุ่มวัจจกุฏิแบบไม่ยกพื้นหลายหลัง นอกจากนี้พบแบบชนดิคยกพื้นสูงอีกด้วยที่วัดอวาสใหญ่ในบริเวณเขตเดียวกัน โดยยกผนังก่ออิฐพื้นสูง มีแผ่นหินเจาะทะลุเป็นช่องกลม ตอนปลายதாகเซาะร่องเป็นร่องแคบๆ ต่อมาจากด้านหน้าเพื่อเป็นทางไหลของปีศาจ การสร้างที่ขัณฑ์ในลักษณะนี้น่าจะเป็นอิทธิพลที่ได้รับจากพระสงฆ์ของลังกา ซึ่งมีวัฒนธรรมการขัณฑ์ที่ไม่นิยมให้ “มูตร” (น้ำปีศาจ) ผสมรวมกับ “อุต” (อุจจาระ) ทั้งนี้เพื่อให้อุจจาระแห้งเร็วขึ้นมิให้เปียกแฉะจนเกิดการหมักหมมจนเป็นพาหะแพร่เชื้อโรคต่อไป ส่วนในสมัยหลังจะนิยมทำเป็นอาคารยกพื้นลอยมีทางแยกอุจจาระและปีศาจออกจากกันโดยเด็ดขาด ดังตัวอย่างเช่น วัดใหญ่สุวรรณาราม จ.เพชรบุรี แม้ว่าปัจจุบันจะเลิกใช้อาคารหลังนี้แล้ว แต่รูปแบบและแบบแผนการก่อสร้างอาคารหลังนี้ยังสมบูรณ์และอาจจะเหลืออยู่เพียงไม่กี่หลังในประเทศไทย

2.3.2.4 ศาลาการเปรียญ หมายถึง อาคารทางศาสนาที่มีประโยชน์ใช้สอยในลักษณะอาคารเอนกประสงค์กล่าวคือเป็นอาคารที่พระภิกษุสงฆ์และภราดรวาสใช้ทำกิจกรรมทางศาสนาร่วมกัน เช่น การทำบุญเลี้ยงพระ การแสดงพระธรรมเทศนา ฯลฯ ซึ่งในอดีตนั้น ศาลาการเปรียญถูกสร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์ใช้สอยเพียงอย่างเดียวคือให้พระสงฆ์ใช้เป็นที่ยืนหนังสือ เพราะคำว่า เปรียญ นั้นมาจากคำภาษาบาลีว่า บาเรียน มีความหมายว่า พระที่ได้เรียน หรือพระนักเรียน¹⁶ ดังนั้นศาลาการเปรียญจึงหมายถึง ศาลาหรืออาคารที่พระภิกษุใช้เป็นที่ยืนหนังสือเล่าเรียนนั่นเอง

สำหรับในประเทศไทยนั้น การสร้างศาลาการเปรียญนั้นเริ่มมีขึ้นครั้งแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยาอย่างน้อยในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรมลงมา ดังได้กล่าวไว้ในบันทึกเมื่อครั้งเสด็จไปนมัสการรอยพระพุทธรูปที่จังหวัดสระบุรี เมื่อ พ.ศ.2149 ว่า

“สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอุทิศถวายวาสนาแลเป็นที่ เป็นบริเวณออกไปโยชน์หนึ่งโดยรอบแล้ว ทรงพระกรุณาให้ช่างจับการสถาปนาเป็นมณฑปสวมรอยพระพุทธรูป แล้วสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร การเปรียญ ตึกแก้วานกุฎิสงฆ์เป็นเอนกประการ”¹⁷

เนื่องจากศาลาการเปรียญเป็นอาคาร โถงที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ ต่อมาสถาปัตยกรรมนี้จึงถูกใช้สำหรับสนองตอบต่อประโยชน์ใช้สอยอย่างอื่นด้วยนอกเหนือจากใช้เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุสามเณร เช่น ใช้เป็นสถานที่เทศนาธรรมหรือใช้เป็นที่พักถวายอาหาร ทำบุญเลี้ยงพระ

2.3.3 เขตสาธารณะ หมายถึง เขตพื้นที่ในพระอารามที่กำหนดขึ้นจากพื้นที่ส่วนที่เหลือจากการจัดแบ่งเขตที่สำคัญ คือ เขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส ให้เป็นเขตพื้นที่สำหรับเอื้อประโยชน์ใช้สอยในเชิงสาธารณประโยชน์ในลักษณะต่างๆ ของวัด เช่น เป็นพื้นที่เปิดโล่ง เพื่อสร้างความร่มรื่นให้แก่วัดหรือใช้เป็นพื้นที่ประกอบพิธีในวันสำคัญต่างๆ เช่น การก่อพระเจดีย์ทรายในวันสงกรานต์ หรือใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างสิ่งให้อำนวยประโยชน์ให้แก่ชุมชน เช่น เมรุสำหรับฌาปนกิจศพของผู้ที่เสียชีวิตในชุมชน หรือโรงเรียน เพื่อให้การศึกษาแก่เยาวชนในสังคม

¹⁶สิริวัฒน์ คำวันสา, สงฆ์ไทยในรอบ 200 ปี (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศรีอนันต์2524), หน้า 58.

¹⁷พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาต) (พระนคร:สำนักพิมพ์คลังวิทยา,2507), หน้า 331-332.

การแบ่งแยกพื้นที่ของวัดออกเป็น 3 ส่วนดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น มีจุดมุ่งหมายก็เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบและชัดเจนของการใช้พื้นที่ของพระสงฆ์เพื่อมิให้เกิดสิ่งรบกวนในขณะปฏิบัติศาสนกิจหรือการปฏิบัติธรรมที่ต้องการความสงบ

การแบ่งพื้นที่พระอารามออกเป็น 3 ส่วนนี้ ในเชิงการออกแบบทางสถาปัตยกรรมจึงสามารถอธิบายได้ว่า ส่วนที่หนึ่งคือเขตพุทธาวาสเป็นพื้นที่ที่สามารถใช้ร่วมกันระหว่างพระภิกษุและฆราวาส เช่น การอุปสมบทภายในพระอุโบสถ จะประกอบพิธีร่วมกันระหว่างพระภิกษุและฆราวาส ในทางการออกแบบจึงอาจจะสามารถกำหนดให้พื้นที่ส่วนพุทธาวาสนี้เป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi-Public Zone) ส่วนที่สองคือ เขตสังฆาวาส เป็นพื้นที่ส่วนตัวของพระภิกษุสงฆ์ฆราวาสที่ไม่มีกิจที่สำคัญไม่ควรที่จะเข้าไปรบกวนพระภิกษุสงฆ์ จึงสามารถกำหนดให้พื้นที่ส่วนสังฆาวาสนี้เป็นพื้นที่ส่วนตัว (Private - Zone) ส่วนที่สามคือ เขตสาธารณเป็นพื้นที่เปิดโล่งใช้สำหรับประกอบกิจกรรมของชุมชน จึงสามารถกำหนดพื้นที่ส่วนนี้เป็นพื้นที่สาธารณะ (Public zone) ของบุคคลโดยทั่วไป